

Hitvallásaink szerepe az egyházban

Az Egyességi irat

■ REUSS ANDRÁS

Egy befejezetlen feladat

„Az pedig már humoros lenne, ha nem volna szomorú, hogy németül és latinul nem tudó lelkészek esküt tesznek a Formula Concordiae című hitvallásunkra is, amely ugyancsak nem olvasható magyarul.” (DÓKA 1989, 52. o.) Két emberöltővel ezelőtt, 1988-ban hangzott el ez a mondat, amikor Dóka Zoltán a Pest megyei lelkészi munkaközösségben teológiai kritikával elemezte hazai evangélikus egyháztörténetünk megelőző négy évtizedét. Ennek a kritikának is része volt abban, hogy elkészült és megjelent a magyar fordítás. Következhet az elolvasás és az olvasottak tudatos feldolgozása. A téma kitűzését mégse tekintsük csupán egy mulasztás kötelességszerű pótlásának. Inkább alkalomnak arra, hogy újra végiggondolhassuk Jézus Krisztusról szóló tanúságtételünket, amely egyszerre hivatásbeli kötelességünk és személyes hitünknek is tartalma. Egyetlen előadás és annak délelőtti megbeszélése kevés erre, viszont éppen ez a körülmény ajándékoz meg azzal a szabadsággal, hogy a leginkább járhatónak tűnő és kedvünkre való utat válasszuk a cél eléréséhez. *Az Egyességi irat* terjedelmét tekintve csupán néhány cikk bemutatása és megbeszélése jó irányba tett fontos lépés lehet.

A téma feldolgozásának fent említett szabadságát maga az *Egyességi irat* kínálja azzal, hogy a teológusoknak szánt terjedelmesebb részt (*Solida declaratio*) megelőzi a teológiában egyáltalán nem vagy kevésbé járatos fejedelmek részére készített kivonat (*Epitomé*), amely rövidebb ugyan, de tartalmi vonatkozásban lényegileg megegyezik vele. A kivihetőség érdekében a feladat leszűkíthető úgy, hogy csak az egyik vagy csak a másik résszel foglalkozunk, de igényes megoldás mindkettőre figyelni és az eltérő hangsúlyokat és érveket figyelembe venni.

Egységet az igaz tanításban

Az *Ágostai hitvallás* létrejötte utáni ötven évben a wittenbergi reformáció meghatározó alakjai nem professzori tisztük tekintélyével vagy közéleti befolyásukkal, hanem a Szentírásra alapozott érveikkel és szerteágazó tanítói tevékenységükkel fáradoztak azért, hogy az egyház megújításának mozgalma egységes maradjon. Értekezéseik, leveleik legtöbbször a háttérben élesen vagy halványan ott húzódik a tanításbeli egység kérdése. Hivatalt nem viselve is jól működő „intézményeknek” bizonyultak a reformátori egyház egységének megőrzésére. Különbözőségek és feszültségek Luther és Melanchthon között is mutatkoztak, ezeket azonban – amíg mindketten éltek – ők maguk tisztázták egymással, vagy elhordozták, de a feladat már súlyos próba elé állította az utódokat. Utánuk ugyanis nem voltak hasonló formátummal és karizmával megáldott vezetői a lutheri reformációnak. Nehezebbé vált a helyzet, amikor egyedül Melanchthonra hárult ennek egész terhe. Ráadásul nem lehetett már a reformációval szemben nemcsak értetlen, hanem ellenséges és okkal elmarasztalt római intézményekre sem hagyatkozni (KEVEHÁZI 1977). A következő nemzedék felelős tagjai helyesen ismerték fel, hogy az egységet és a tanítást egyrészt nem szabad egyéni önkénynek kiszolgáltatni, másrészt pedig új kérdésekre nem elegendő az atyák válaszeit ismételtetése. „Az ocsúdó római katolikus egyházzal szemben a reformáció pozitív eredményeit csak pontosan fogalmazott egyházi tanítással lehet megvédelmezni.” (SÓLYOM 1973, 32. o.) A haszna ennek pedig mindig kettős: „...óv, hogy a hitünk hetykeséggé ne váljék, és oktat a jóra.” (Uo. 33. o.)

Hosszú időre volt szükség, hogy a megváltozott helyzet teológusai felnőjenek a feladathoz. A Luther halálát (1546) követő három évtizedet, míg az *Egyességi iratot* át nem nyújtották Ágost választófejedelemnek (1577), a teológusok harmincéves háborújaként tartják számon (HARMATI 1977, 47. o.). Benyomást keltő és példás az az elszántság, kitartás és szellemi, valamint lelki erőfeszítés, amellyel a tiszta tanításért és a lutheri reformáció egységéért fáradoztak. Ezért tanulságos végigkövetni az *Egyességi irat* történetét, a végső dokumentumot megelőző fázisokban keletkezett iratokra figyelve: Andreae öt tételle (REUSS 2015, 361. o.), hat prédikációja (364. o.), *Sváb konkordia* (366. o.), *Sváb–alsó-szász konkordia* (367. o.), *Maulbronni irat* (369. o.), *Torgaui könyv* (370. o.), *Bergeni könyv* és végül az *Egyességi irat* maga (373. o.). Ha a történeti részletekbe nem akarunk belemenni, összefoglalhatjuk dióhéjban (BOHUS 1995).

Az egyes vitás kérdésekre tekintve tanulságos megfigyelés, hogy az *Egyességi irat* teológusai nem a feszültségek feloldásával, azaz eltüntetésével munkálták az egységet, hanem a feszültségek vállalásával. Az úrvacsoráról szóló tanítást tekintve például „a rómaiaknál a mennyei javak nyomják el a földi elemeket, viszont a reformátusoknál a földi elemek nyomják el a mennyei javakat” (LÖHE 1948, 77. o.). Ugyanígy Pelagius követői az isteni akaratot rövidítik meg, a predestináció tanának hirdetői pedig az emberi akaratot. Amire az *Egyességi irat* jut, az nem kompromisszum, nem kiegyenlítés, hanem a Tillich által használt kifejezéssel paradoxonnak mondható.

Hitvallás és hitvallási irat

A *Konkordiakönyv* tíz hitvallásunkat tartalmazza. Ez az állítás annyira közismert, hogy még a konfirmációi oktatásnak is része. Bár szembeötlő, mégis kevésbé tudatos ismeret, hogy ezek közül csak a három óegyházi hitvallás és az *Augustana* elnevezése tartalmazza a hitvallás szót. Szoros értelemben ugyanis ezek a *hitvallásaink*. Az *Apológia*, az *Ágostai hitvallás védőirata*; a *Schmalkaldeni cikkek*, a remélt zsinatra készült előkészítő irat; Melanchthon írása, az *Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbb-*

ségéről ennek kiegészítése – ezeket inkább *hitvallási iratnak* kellene neveznünk. A *Kis kátét* és a *Nagy kátét* műfaji szempontból nézve ma oktatási segédanyagoknak mondanánk, de különösen a *Kis káté* megszövegezése szigorú értelemben is kielégítheti a hitvallás műfaji követelményeit.

Az *Egyességi irat* megértésében fontos körülmény, hogy az *Ágostai hitvallás* kijelentéseivel kapcsolatban felmerült vitákat szándékozott tisztázni. Nem kiegészíti azt, hanem tisztáz azóta felmerült kérdéseket. Helytálló megállapítás, hogy az *Egyességi irat* húzott világos határvonalat a lutheri és a kálvini reformáció követői között, ha hozzátesszük azt is, hogy ezek a viták nem a reformáció két nagy ága között zajlottak, hanem a lutheri tanokhoz ragaszkodó evangélikusok és a kálvini-helvét irány felé hajló evangélikusok között. Az irat cikkei felvázolják a vitahelyzetet, vallást tesznek a felismert igazságról, és elvetik az ezzel ellenkező tant (*Status controversiae*, *Affirmativa*, *Negativa*). Pontosan fogalmaznak, bőségesen hivatkoznak szentírási helyekre és egyházi atyákra, rajtuk kívül elsősorban Lutherre. Nem embereket ítélnék el, hanem téves tanításokat. Egészében véve teológiai vitákat, amely számot ad forrásairól, mértékéről, és érvelésében felhasználja a korabeli teológia eszköztárát. Amikor a későbbi nemzedékek szembeállítják akár az *Ágostai hitvallással*, akár Luther kátéival, nemritkán a lutheri ortodoxia felükerekedését és diadalát látják az iratban (FABINY 1980, 45. o.), vagy azt, hogy benne az igazság reformátori szeretete, „amely eredetileg életet formáló erőként hatott, teológiai formulákba hidegült” (PRÖHLE 1967, 30. o.). Nem nehéz belátni, hogy hosszú éveken át viták középpontjában lévő kérdésekre többek által közösen adott teológiai válasz nem lehet olyan személyes csengésű, mint egyetlen hitvallóé. Ennek ellenére érződik fordulatain a személyes érintettség is, mint például az úrvacsora kapcsán, hogy az „valóságosan életet és vigasztalást munkál igazán hívő és méltó vendégei szívében” (*Epitomé* VII, 17; KK 5: 67. o.), és hogy az „különösképpen a gyenge hitű, de bűnbánó keresztyének számára gyenge hitük vigasztalására és erősítésére szereztetett”. (*Epitomé* VII, 19; KK 5: 67. o.) Az *Epitomé* egyes cikkeinek pedig rendszeresen visszatérő, nemcsak hitvallásra emlékeztető, hanem komolyan gondolt fordulata: „Hisszük, tanítjuk és valljuk...”

Nemcsak mérték, hanem előzmény is a Szentírás

Az *Egyességi irat* még az egyes hitcikkék tárgyalása előtt mindkét részében határozottan leszögezi, hogy „egyedül a Szentírás az egyetlen bíró, szabály és zsinórmérték, amellyel [...] minden tanítást meg kell vizsgálnunk és meg kell ítélnünk” (*Epitomé*, Bevezetés 7; KK 5: 39. o.; lásd még SD Összefoglaló minta 9; KK 98. o.). Ez az elrendezés finom és egyértelmű utalás arra, hogy Isten ígését tekintik az örök igazság alapjának (KK 5: 99. o.) és a hit „tisza és hamisítatlan” forrásának (KK 5: 96. o.), nem pedig a hit részének, ami a néhány évtizeddel később, az ortodoxia szellemében születő – elsősorban a kálvini reformáció szellemében fogant – hitvallások jellemzője volt, amelyek a Szentírásról szóló tanítást a hitigazságok közé sorolták be.

A történeti vagy történetkritikai szempontok érvényesítését elvárni egy több száz évvel korábban keletkezett szöveg esetében anakronizmus, de felületes megállapításnak tekinthető az is, hogy az *Egyességi irat* „a Szentírást túlságosan dogmatikusan kezeli” (SELMECZI 1977). Természetesen nagy figyelmet szenteltek a bibliai szavaknak és kifejezéseknek, hiszen a viták abból adódtak, hogy némelyek ezeknek a szavaknak más értelmet tulajdonítottak, mint az *Ágostai hitvallás*. Nem állja meg a helyét az az állítás sem, hogy az *Egyességi irat* olyan szövegmagyarázat lenne, amely a betűkön és a szavakon lovagol, közben pedig elfelejtené a szóban forgó ügyet, a Krisztus-eseményt és az evangéliumot.

Teológiai pontosság

Valamely irányzatnak ortodoxként való megjelölése manapság implicit elmarasztalást hordoz magában. Ortodox ebben az értelemben valamely álláspontnak az a tulajdonsága, hogy az ellentétes vélemények közepette is kitart; hogy merev, mert más szempontokra nincs tekintettel; és nem törekedik mások részizagságának még csak megértésére sem. Az *Ágostai hitvallás* után ötven évvel nem azért volt szükség további érvekre, mintha a Melanchthon által megszövegezett hitvallás nem lett volna elég világos vagy pontos. Elsősorban az úrvacsorai jelenlét értelmezésében azonban némelyek ugyanazokat a bibliai szavakat és kifejezéseket használták ugyan, de a helvétekhez közel álló értelemben. Márpedig nem lehet egyetértésről beszélni, ha ugyanazon szavak más értelemben kerülnek elő.

Sajnálatos módon aktív egyházi életet élő keresztyény testvéreink egy részének teológiai műveltsége nincs azon a szinten, hogy teológiai vitakérdések ismertetését és megválaszolását érdemben követni tudják. Az ilyenekre tekintettel, de a misszióban is inkább a tejjel való táplálás szükséges (1Kor 3,2), ezért szilárd alapja van az igehirdetők mentegetőzésének, hogy az *Egyességi irathoz* fogható kemény eledelt nem lehet a szószékre vinni. Mégis, akármilyen egyszerűen, elemi módon is hirdetjük Isten igéjét, az evangéliumot, ez az igehirdetői képesség pedig nagy lelki ajándék, de abban mint valami csírában mindig legyen benne a kiteljesedő, nagykorú hit lehetősége úgy, hogy később ne kényszerüljünk visszavonni és korrigálni.

Az Ágostai hitvallás megerősítése

Fontos momentuma az *Egyességi iratnak*, hogy kinyilvánítja: az 1530-ban az evangélikus rendek által elfogadott *Ágostai hitvallás*hoz változatlan formájában ragaszkodnak. Nem győzik eléggé hangsúlyozni, hogy nem áll szándékukban mást tanítást hirdetni, mint azt. Nem kis bátorságról tettek tanúságot, hogy ezen a ponton nem követték Melanchthont, aki az egység érdekében hajlott a hitvallás változtatására. A pusztá elutasításon túllépve ugyanakkor vették a fáradságot, és két cikkben is alaposan tisztázták, mit értenek a valóságos jelenlétben (VII. és VIII. cikk). Mindebben hangsúlyosan támaszkodtak Lutherre, amint ezt a hosszú idézetek is tanúsítják, de egyértelműen háritották el az ő tanításával kapcsolatos félreértelmezéseket is. Személyes úrvacsorai életünkre, gyülekezeteink tanítására és természetesen a testvéregyházakkal folytatott párbeszédre is gondolva sűrűn szükséges, hogy ezeket a tisztázó megfontolásokat ismerjük, feldolgozzuk és elsajátítsuk.

Régi viták aktualitása

Az egykori vitahelyzeteket és kérdéseiket magunk elé idézni és másoknak elmagyarázni nem könnyű feladat. Ezeket lehet tudálékosan úgy tálalni, mint ráérő szobatudósoknak az egyszerű hívő számára érdektelen és érthetetlen eszmecseréjét. Talán így éli meg ezt, aki a teológiai képzés során vizsgájára készül. Pedig ezekkel a kérdésekkel szinte minden igehirdetésben foglalkozunk. Mi a bűn, és milyen viszonyban van teremtett voltunkkal (I. cikk)? Mennyiben vagyunk tetteinkben foglyok, és mennyiben szabadok (II. cikk)? Mit jelent az, hogy Isten előtt igazak vagyunk, és közben mégsem így élünk (III. cikk)? Ha egyedül kegyelemből vagyunk Istenéi, akkor van-e szerepe a jó cselekedeteknek (IV.

cikk)? Mit jelent Isten törvénye a világnak, mit jelent a hívőnek, aki már nem a törvény alatt él (V. cikk)? Hogyan értsük Krisztus valóságos úrvacsorai jelenlétét: Lelkileg? Fizikailag? (VI. cikk) Mit jelent a Krisztus úrvacsorai jelenlétéről szóló tanítás az ő isteni és emberi mivoltára nézve (VII. cikk)? Mire alapozhatjuk üdvösségünk bizonyosságát (XI. cikk)? És így tovább minden cikk kapcsán. Csupa elevenünkbe vágó téma. Az igehirdető feladata és szolgálatának a szépsége éppen az, hogy ezeket a fogalmakat és kérdéseket ismerve a teológiatörténet során felmerült buktatókat elkerüli, másokat is erre segít, de nem teológusok vitáival, hanem az élet igéjével szólítja meg hallgatóit.

Hivatkozott művek

- BOHUS Imre 1995. A Formula Concordiae keletkezése és jelentősége. *Keresztyén Igazság*, Új folyam 28. sz. 11–18. o.
- DÓKA Zoltán 1989. Summa summarum. *Keresztyén Igazság*, Új folyam 1–2. sz. 44–57. o.
- FABINY Tibor 1979. Négyszáz éves a Liber Concordiae. *Evangelikus Naptár 1980*, 44–46. o.
- HARMATI Béla 1976. 1577 – Formula Concordiae. *Evangelikus Naptár 1977*, 47–48. o.
- KEVEHÁZI László 1977. A négyszáz éves Formula Concordiae. *Lelkipásztor*, 52. évf. 10. sz. 606–609. o.
- Egyességi irat*. Ford. Bohus Imre. A fordítás lábjegyzeteit készítette és a kísérő tanulmányt írta Reuss András. Luther Kiadó, Budapest, 2015. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 5.)
- LÖHE, Vilmos [Wilhelm] 1948. *Három könyv az egyházzól*. Ford. Raffay Sándor. Fébé, Budapest.
- [PRŐHLE Károly:] Mi a reformáció? In: Káldy Zoltán (szerk.): *A reformáció öröksége és kötelezése*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1967. 11–33. o.
- REUSS András 2015. Lutheránus vallástétel Krisztus üdvözítő evangéliumáról. In: KK 5: 287–437. o.
- SELMECZI János 1977. Négyszáz éves az Egyességi Irat. *Evangelikus Élet*, 42. évf. 44. sz. október 30. [2. o.]
- SÓLYOM Jenő 1972. A vigasztalás és élet védelmében. 375 éves az Egyességi Irat magyar nyelven. *Evangelikus Naptár 1973*, 32–33. o.